

Bağlan Özer, Z.; Aktay, S. (2023). "Mekemtas Mirzahmetuli'nin Millî Bilinç Kuramı". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (Özel Sayı-1), 31-42.

Araştırma Makalesi

MEKEMTAS MIRZAHMETULI'NIN MİLLÎ BİLİNÇ KURAMI*

Mekemtas Mirzahmetuly's Theory of National Consciousness

Zeynep BAĞLAN ÖZER**

Sonnur AKTAY**

Öz

Kazak bilim insanı Mekemtas Mirzahmetuli Türk dünyasının bilinmeyen yönlerini ele alarak eserlerine işleyen önemli bir âlimdir. Sovyet Döneminde yaşamış, dönemin politik uygulamalarına bizzat maruz kalmış ve dönem gerçeklerini gözler önüne sermiş bir şahsiyettir. Onun geliştirdiği millî bilinç kuramı Türk insanının sahip olduğu değerleri öğrenme, benimseme ve yaşam biçimi haline getirme aşamasında önem arz etmektedir. Aslında Mirzahmetuli'nin millî bilinç olgusu bir uyanışı da sembolize etmektedir. Onun mücadelesi Türk halklarının kadim değerleri konusunda farkındalık oluşturarak millî bilincin önemini ortaya çıkarma çabasıdır. Mirzahmetuli kendisine uygulanan sansüre rağmen görüşlerini söylemekten çekinmeyen bir yazardır. Sovyetler Birliği Döneminde millî bilincin oluşumuna katkı sağlayan âlimlerin görüşlerini topluma anlatmış, halkı bilinçlendirmek için çaba sarf etmiştir. Bu çalışmanın amacı Türk âlim Mekemtas Mirzahmetuli'nin millî bilinç kuramını Sovyet Döneminde Türk halklarına yönelik dil, din, eğitim gibi birçok alanda uygulanan yaptırımlar üzerinden ele alıp, onun ortaya koyduğu değerlendirmeleri Türk dünyasına kazandırmaktır. Bu bağlamda yazarın millîlik olgusunu ortaya çıkarmak amacıyla öncelikle kaleme aldığı bilimsel çalışmalar derlenmiş ve etraflıca incelenmiştir. Yazarın geliştirdiği millî bilinç olgusunun oluşmasında etkili olan unsurlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mekemtas Mirzahmetuli, Millî Bilinç Kuramı, Millî Değerler ve Eğitim, Kadim Türk Kültürü.*

* Geliş Tarihi / Received: 18.12.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 25.12.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1406255>

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, baglan.ozer@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-3868-7632>

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, sonnurertonga@anadolu.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-2225-1698>

Abstract

Kazakh scientist Mekemtas Mirzahmetuly is an important scholar who deals with the unknown aspects of the Turkic world in his works. He lived in the Soviet period, was personally exposed to the political practices of the period and revealed the realities of the period. The theory of national consciousness developed by him is important in terms of learning the values of the Turkish people, adopting them and making them a way of life. In fact, Mekemtas Mirzahmetuly's national consciousness also symbolises an awakening. His struggle is an effort to reveal the national consciousness by raising awareness of the ancient values of the Turkic peoples. Mirzahmetuly is a writer who does not hesitate to express his views despite the censorship imposed on him. During the Soviet Union period, he explained the views of scholars who contributed to the formation of national consciousness to the society and made efforts to raise public awareness. The aim of this study is to discuss Turkish scholar Mekemtas Mirzahmetuly's theory of national consciousness through the sanctions imposed on Turkic peoples in many areas such as language, religion and education during the Soviet period and to bring his evaluations to the Turkic world. In this context, the scientific studies written by the author in order to reveal the phenomenon of nationality have been compiled and analysed in detail. The elements that are effective in the formation of the phenomenon of national consciousness developed by the author are mentioned.

Keywords: *Mekemtas Mirzahmetuly, Theory of National Consciousness, National Values and Education, Ancient Turkish Culture.*

Giriş

Mekemtas Mirzahmetulı, yaşamını Türk topluluklarıyla ilintili tarihî ve siyasi olguların özünü araştırmaya ve bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmaya adanmıştır. Çalışmalarında sosyolojik koşullara ve devlet yönetimine bağlı olarak Türk halklarının karşılaştığı toplumsal konulara yer verir. Onun üzerinde durduğu konu millîlik meselesidir. Hayatının her döneminde gerek yazmış olduğu akademik çalışmalar gerekse de sözlü sunumlarında millî konuları gündeme getirmekten çekinmemiş, değerlendirmeler yapmış ve eksik yönlerini eleştirmiştir. Bu çalışmanın çıkış noktası Mirzahmetulı'nın Türk topluluklarının millî bilincine yönelik fikirleridir.

Mirzahmetulı en kadim toplum bilincinin dil olduğu vurgusunu yapar. Bu sebeple Türk halklarının dil, din, kültür, edebiyat gibi birçok alanda değerlerine sahip çıkması gerektiğini ifade eder. Türk halklarının millî ve geleneksel köklerinden koparılıp, millî bilincini yok etmeye yönelik yapılan faaliyetlere karşı birlik olması ve millî değerlerini kaybetmemesi için çaba göstermesi gerektiğini belirtir. Bunu yaparken edebiyatı araç olarak kullanır. Millî bilinç ve değerler kapsamında Abay'ın kâmil insan kuramını ortaya koyar. Kişi adları ve şehir adlarının değiştirilmemesi ve öz adın kullanılması gerektiğine inanır. Sovyetler Birliğinde uygulanan karma okulların millî bilinci zedelediğini belirtir. Bunun gibi birçok çıkarım yaparak tarihsel gerçeklerle millî değerlere, gelenek-göreneklere ne şekilde zarar verildiğini göstermeye çalışır.

Mirzahmetulı'nın millî bilince dair görüşleri, kaleme aldığı bilimsel çalışmaları ışığında aktarılmaya çalışılmıştır. Onun ortaya koyduğu millîlik olgusunu Türk dünyasına kazandırmak bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır.

Hayatı¹ ve Eserleri

Mekemtas Mirzahmetulı 9 Mayıs 1930'da Kazakistan'ın Çimkent Eyaleti, Maytöbe Köyünde çok çocuklu bir ailede dünyaya gelir. Kazakistan'da Sovyet siyasetinin ve yapay açlığın hüküm sürdüğü bu dönem Mekemtas Mirzahmetulı'nın ailesini de derinden etkiler. Zanaatkâr babası Sovyet Döneminde halk düşmanı olarak cezalandırılır. 1937-38 yıllarında 'aydın kıyımı' olarak bilinen dönemde sadece aydın kesim değil, toplumun sıradan vatandaşları da kıyım uğrar. Bu uygulama toplumun her kesimine tesir eder. Kardeşlerini de bu açlık ve siyasi kitlelerin uygulandığı yıllarda kaybetmiştir.

Kıtlık dönemi Kazakistan halkının kaderinde derin izler bırakan bir süreçtir. J. Stalin'in 1927'de iktidarı ele geçirmesiyle bir dizi sosyal, politik ve ekonomik hızlı kalkınma ve ilerleme hedefini yürürlüğe koyar (Teğin, 2022: 889). Stalin 1929-1933 yıllarında "kolhozlaştırma" politikasını çok sert bir biçimde uygular ve bu sürecin en acımasız şekilde yürütmesini sağlamak için F. İ. Goloşekin'i görevlendirir. Amaç Kazakların yaylak ve kışlaklarını ellerinden alıp onları kolhozlara yerleştirmek, hayvanlarına el koymak, tarımı biçimlendirmek ve en nihayetinde bütün yaşamlarına hükmetmektir. Bu plân hızlı bir biçimde hayata geçirilir. Verimli Kazak bozkırlarında kıtlık, açlık ve ölüm artık tek gerçek hâline gelir. Bu hamle besi hayvanlarının %90'ına tekabül eden 36.000.000 hayvanın telef olmasına ve toplam Kazak nüfusunun %49'unu oluşturan yaklaşık 2.230.000 Kazak Türkünün hayatını kaybetmesine sebep olur. 1920'li yılların başında Sovyet yöneticilerinin benzer uygulamalarıyla Kırım ve İdil-Ural bölgesinde Tatar Türklerinin yaşadığı felâket bu kez Kazakların üzerine kara bir ölüm bulutu olarak çöker (Karaca, 2017: 171).

Günümüz Kazak tarihinde 1930'lu yıllardaki kıtlık Goloşekin'in kişisel çıkarları ve Sovyet sisteminin bozuk ve etik dışı uygulamalarıyla ilişkilendirilir. Milyonlarca Kazak insanının ölümüyle sonuçlanan bu büyük felaket Goloşekin adı ve onun "Küçük Ekim"² teorileriyle toplum bilincinde yer etmiştir (Grozin, 2017: 108-109). Mekemtas Mirzahmetulı'nın hayatında bu dönem derin izler bırakır. Sovyet Döneminde maruz kalınan bu acımasız süreci şu şekilde aktarır:

"Ailede yalnızca annem, sekiz aylık kız kardeşim ve ben kalmıştık. Açlığımızı unutturmak için annem kazana taş koyup kaynatırdı. Onun pişmesini beklerken uyuyakalırdık. Bir gün

¹ M. Mirzahmetulı'nın hayatı ve eserlerini ele alan bu bölüm için *Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri* kitabının önsöz bölümünden kısmen yararlanılmıştır. Eserin tamamı için bkz. (Mirzahmetulı, 2020).

² Küçük Ekim (Mahy Oktyabr): 1926-1927 yıllarında Kazak yetkililerin yerel ulusal elit kesimi bastırmayı ve mevcut iktidarın idari ve ekonomik gücünü arttırmayı amaçlayan siyasi hareketinin adıdır. Bu hareket Bolşevik karşıtı muhalifleri ve Sovyetler Birliği düşmanlarını ortadan kaldırmayı amaç edinmektedir (Allaniyazov ve Dolgoplov, 2018: 118).

komşu köyde yaşayan akrabamıza gitmek için yaya olarak yola koyulduk. Köye yaklaştığımız anda karşımıza kurtlar çıktı. Annemin o anlarını hiç unutmuyorum. Annem o an zor bir karar vermek zorunda kalmıştı. Sekiz aylık kardeşimi kurtlara doğru atarak beni kucağına alıp kaçmaya başladı. Kurtlar kız kardeşime saldırırken biz kaçtık ve kurtulduk. Köylüler olay yerine geldiğinde kız kardeşimin sadece saçları kalmıştı.”³

Bu acı olaya *Anadolu Ajansı*’nın “Sovyetlerin Aç Bırakma Politikası Nedeniyle Hayatını Kaybeden 5 Milyon Kazak Anılıyor” başlıklı haberinde de yer verilir. Haber gazetede şu cümlelerle geçer:

“Büyük Açlık olayları yaşanırken daha 3 yaşında bir çocuk olan Prof. Dr. Meketmas Mirzahmetuli açlık döneminde annesiyle yaşadığı acı ama gerçek aile hikayesini AA muhabirine anlattı. Mirzahmetuli babası usta olduğu için zamanında köyün en güzel evine sahip olduklarını belirterek, ‘Hatta evimizin bir köşesi altınla kaplıydı. Bundan dolayı köyün zengin ailesi kategorisine dahil edildik ve birkaç kez denetçilerin baskınına uğradık. Sonra evimiz kundaklandı. Babam ‘halk düşmanı’ olarak cezaevine gönderildi. Annem, küçük kız kardeşim ve ben dışarıda kaldık’ demiştir” (Anadolu Ajansı, 31 Mayıs 2021).

Haberin devamında Mirzahmetuli’nin kız kardeşinin yaşadığı üzücü hadise aktarılmaktadır. Açlık dönemiyle ilgili olarak 17 kişilik aileden açlık sonrası sadece 3 kişi kaldıklarını ve köyünde onlarca ailenin komşu ülkelere göç etmek zorunda kaldığını ifade eder. Yazarın bu cümleleri Kazakistan’da yaşanan ve her aileyi etkileyen yapay açlığı ve halkın çaresizliğini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Bu sosyolojik durum hakkında Sovyetler Birliği Döneminde hiçbir şey yazılmamış, yönetim tarafından yasaklanmıştır. SSCB’nin dağılmasından sonra tarih sayfalarında bu konu ele alınmaya başlanır.

Çocukluğu bu zor yıllarda geçen Meketmas çok başarılı ve gayretli bir öğrencidir. 1948 yılında liseyi bitirdikten sonra Almatı Devlet Üniversitesini kazanır. Ancak ailevi sebeplerden dolayı başkente gidemez. Öğretmen Enstitüsü’nde bir yıl okuduktan sonra eğitimden memnun kalmadığı için bütün olumsuz şartlara rağmen başkente gitmeye karar verir. Abay Devlet Pedagoji Üniversitesi’nin Filoloji Fakültesi Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazanır. 1953 yılında üniversite eğitimini tamamladıktan sonra mecburî hizmet için Özbekistan’a Taşkent Devlet Pedagoji Enstitüsü’ne okutman olarak görevlendirilir. Stalin’in 1953 yılında öldüğünü düşünecek olursak Mirzahmetuli’nin SSCB’nin pek çok dönemine bizzat şahitlik ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Mirzahmetuli 1961’de Abay Pedagoji Üniversitesi Kazak Edebiyatı kürsüsünde Doktora Eğitimine Baurcan Momışuli’nin referansı ile başlar. Doktora tez konusu Kazak aydın Abay Kunanbayev’in edebî mirası ile ilgilidir. Tez konusunu Abay üzerine seçmesi hususunda tez danışmanı K. Cumaliyev etkili olur. Meketmas Mirzahmetuli hayatı boyunca Abay mirasını araştırırsa da ne okulda ne de üniversitede Abay ile ilgili ders alamadığını da belirtir. Üniversitede K. Cumaliyev’in Abay ile ilgili sadece bir dersine katılabilir. Çünkü Cumaliyev o dönemde “halk düşmanı” ilan edilerek 25 yıla mahkûm edilmiştir.

Mirzahmetuli, “Abay Kunanbay’ın Edebî Mirasının Araştırmaları” konulu doktora tezini karşılaştığı zorluklara rağmen 1965’te savunur. Ona göre Abay, toplumun ruhanî gelişimi için önemli ve ebedî bir konudur. 1969-1975 yıllarında Abay Üniversitesi Kazak Edebiyatı Bölümünde Doçent, 1975-1991 yıllarında Kazakistan Bilimler Akademisi Avezov Edebiyat ve Sanat İlmî-Araştırma Enstitüsü’nün Abay Araştırmaları Bölümü’nün başkanı olarak çalışır. 1982’de “Muhtar Avezov ve Abaytanu Problemleri” adlı monografisi yayımlanır. Kazakistan için millî ve tarihî bilinç oluşturmada çok önemli bir şahsiyet olan Abay konusundaki araştırmalar üzerinde yoğun bir sansür baskısı olduğu için “Muhtar Avezov ve Abay Araştırmaları” başlıklı doçentlik tezini 1989 yılında savunabilmiştir.

Sovyet Döneminde Abay araştırmaları kapsamında sadece Kazakların Rusya ve batı dünyası ile bağını güçlendirmeye yönelik çalışmalara izin verilmektedir. Buna rağmen Mirzahmetuli hayatını bu sınırları aşarak Abay araştırmalarının doğu cephesini öne çıkarmaya adanır. Bu yaklaşım defalarca alfabe değiştiren Kazak toplumunun tarihî hafızasını, millî kültür ve millî bilinç unsurlarını ortaya koymak için

³ Bu bölümde Meketmas Mirzahmetuli’nden yapılan bütün alıntılar makalenin yazarları tarafından M. Mirzahmetuli ile 5 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen röportajdan alınmıştır.

büyük önem taşımaktadır. Mirzahmetulı, Avezov Edebî Müzesi Müdürü olarak görev yaptığı dönemde arşiv çalışmalarına yoğunlaşır. 1993'te “Kazak Kalay Orıstandırıldı” adlı eserini yayımlar.

Mirzahmetulı'nın Türkoloji alanında çalışmaları önemlidir. Taraz Şehri onun katkılarının da yardımıyla bir Türkoloji merkezi haline gelir. Kadim Taraz Şehrini tanıtmını ve değerini anlatan Mirzahmetulı yer adlarının araştırılmasının da önemini ısrarla dile getirir. Hazırlamış olduğu “Türk Halkları Edebiyat Tarihi” adlı eser Türk halklarının 2800 yıllık bir dönemini kapsamaktadır. Türk kökenli 49 topluluktan ancak yedisi egemen devlet olmuş ve dillerini muhafaza etmiştir. On beşi evde gündelik hayatta kullanılmakta, diğerleri ise kaybolma tehlikesi altındadır. Bu acı duruma rağmen adı geçen eserde kökleri ortak olan Türk Edebiyatları yer almaktadır.

Mirzahmetulı Kazakistan'ın mevcut bilim sistemini sorgulamaktadır. Pedagoji ve psikoloji müfredatlarının batı temellerine dayandırıldığını belirterek Doğu Pedagojisinin önemini savunur. Günümüzde dahi eski ders kitaplarının okutulmaya devam edildiğini üzülen ifade eder. Okullarda Baurcan Momışulı gibi millî kahramanların müfredata dahil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Mirzahmetulı'nın “Legendarnıy Batır” adlı eseri Moskova'da Rusça yayımlanır. Büyük emek sarf ederek “Bayırcan Momışulı Murası XXI Ğasır Köginde” adlı 30 ciltlik eseri yayına hazırlar.

Mirzahmetulı millî eğitim ve öğretimin geleceğe yönelik olarak toplum hayatında belirleyici olduğunu her zaman ifade eder. Bu amaç doğrultusunda süreli yayınlar için de yüzlerce makale ve ders kitapları kaleme alır. Abaytanu Araştırma Merkezi'nde 5-8 sınıflar için sesli materyaller içeren “Abaytanu Alıppesi” hazırlar. Japonya'da hazırlanan bu ders kitaplarında özel bir kalemle metne dokunduğunuzda sesli metinle karşılaşılması, öğrencilerin Kazak dili ve edebiyatını daha iyi algılamaya yardımcı olmaktadır. Üniversiteler için de “Abaytanu” adlı ders kitapları hazırlar.

1990-2000 yıllarında Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi'nde Kazak Edebiyatı Bölümü Başkanı, Tarih Etnografya Araştırma Merkezi Müdürü, ardından Dulati Taraz Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi, Dekan ve Rektör Yardımcısı olarak çalışır. Uzun yıllar M. O. Avezov Edebî Müzesi Müdürü olarak da görev yapar. Bu dönemde ele aldığı başlıca eserlerinden bazıları şunlardır: “Abay Jurgen İzbenen” (1985), “Abaytanuda Jariyalanbağan Materyaldar” (1988), “Kazak Kalay Orıstandırıldı” (1993), “Abaydın Adamgerşilik Murattarı” (1993), “Abaydı Oku, Tanırka” (1993), “Abay jane Şıǵıs” (1994), “Abaytanu Tarihi” (1994), “Voshojdeniye Muhtar Avezova k Abayu” (Rusça: 1995), “Avezov jane Abay” (1997), “Türkistan'da Tuǵan Oylar” (1998), “Abaytanu Dârısterinin Derek Közderi”, “Abaydı Bilmek Parız Oylı Jaska” (1997), “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Kazak Edebiyatı-II 28” (2004) vd.

Prof. Dr. Mirzahmetulı'nın yayına hazırladığı eserlerden bazıları şunlardır: “Halkın Sıyı” (1986), K. Baybolov'un “Tölebi Destanı” (1991), M. Avezov'un “Edebiyat Tarihi” (1991), Ş. Kудaybergenov'un “Türk, Kırgız-Kazak Hâm Handar Şeciresi” (1991), “Üş Anık” (1992), “Musulmandık Şartı”, “Bayırcan Batır”, “Aynalğan Atı Anızǵa Momışulı”(2000), K. Ömiraliyev'in “Abay Aforizmi” (1993), B. Momışulı'nın “Psihologiya Voynı” vs. “Abay” ve “Muhtar Avezov” Ansiklopedileri, “Abaytanuşı Ğalım”, “Köne Taraz” (2000), “Türkistan Taras Arası”, “Mâdi Akın Şıǵarması” vd.

Millî Bilinç Üzerine Görüşleri

Mekemtas Mirzahmetulı'nın dünyasında millî bilinç kavramı önemli yer tutar. Millî bilinç olgusunun oluşmasında onun hayatına ve fikir dünyasına tesir eden birçok âlim bulunur. II. Dünya Savaşındaki askerî faaliyetlerinden dolayı Sovyet ve Kazakistan kahramanı olarak kabul edilen Baurcan Momışulı'nın etkisi bu açıdan çok büyüktür.

Momışulı Kazakların yirminci yüzyılda yetiştirdiği önemli tarihî şahsiyetlerden biridir. Stalin döneminde bile kişiliğinden; yani dilinden, görüşlerinden, örf ve âdetlerinden, Kazak oluşundan taviz vermemiştir. Momışulı Sovyet-Alman Savaşına başından sonuna kadar katılır. Onun en önemli özelliklerinden biri de cephede aldığı notlardan faydalanarak yazdığı eserlerle Kazak harp edebiyatının temelini atmış olmasıdır (Özdemir, 2011: 263). Momışulı orduda bulunduğu sürede dil sorunlarıyla ilgilenir ve Kazakça savaş terminolojisini oluşturur. Kazakça savaş terminolojisini oluşturma çabasının temelinde en eski ve söz varlığı açısından en zengin dillerden biri olan Kazakçanın sahip olduğu iç dinamiklerinin kullanılabilmesi yatmaktadır (Erdoğan, 2021: 346).

Momişulı “Savaş Psikolojisi” (Психология войны) eserinde savaş gerçeği ve savaş dili hakkında şu yorumu yapar:

“Ben neden bu konu hakkında yazıyorum? Çünkü savaş insan hayatındaki en sarsıcı olaydır. Sinemada, tiyatrodada savaş sahneleri görürsünüz. Ancak senaristler, yazarlar sanatın özünü anlamakta güçlük çekiyor. Olaylar arasında bir tutarlılık yok. Savaş konuları üzerine yazılar okurken çoğunun gerçeğe uygun olmadığını düşünürüm. Bir matbaa boyasıyla bir de kanla yazılan kitaplar vardır. Ben elbette savaş meydanında kanla yazılanı okudum. Yazarlar genellikle eserin sanatsal değeri üzerine yoğunlaşırken savaştan uzaklaşırlar. Ancak bilmeliyiz ki her eserin amacı bizleri, halkı aydınlatmaktır” (1990: 4-5).

Momişulı aynı eserinde edebiyat ve savaş kavramlarını ilişkilendirerek edebiyatın bir insanda var olan görev duygusunu nasıl etkilediğini şu sözlerle aktarır:

“Edebiyatın asıl amacı; aydınlatmak, asıl anlar ve duygular uyandırmak; vicdanı, onuru, iradeyi, mantığı etkilemek; bir insanda en önemli duygulardan biri olan görev duygusunu arttırmak ve geliştirmektir. Görev; akıl, duygu, irade, vicdan, şeref, adalet, doğruluk, sevgi barındıran üstün entelektüel bir kavramdır. Sadece görev bilinci askeri her şeyden üstün kılar, onu yüceltir, korkaklık ve ihanet gibi alçak davranışlardan uzak tutar. Sadece görev bilinci; fiziki ve manevi gücü, yetiyi ikiye üçe katlayarak ilham verir ve kışkırtır. Sadece görev bilinci; kahramanlığa bir teşviktir, cesaret, ani enerji patlamasını ve yaratıcı gücü doğurur. Sadece görev bilinci; asil olan her şeye yol gösteren bir yıldızdır, yüce ve mükemmel olan her şeyi yetenekli kılar, sadece insanın yapabileceği şeyi yaptırır” (Momişulı, 2022: 9).

Momişulı’nın savaş kavramına, savaş metinlerinin literatürüne, metinlerde geçen sözcüklere ne derece önem verdiği cümlelerinden anlaşılmaktadır. Momişulı halkı uyarmak, uyandırmak ve görev bilinci aşılacak noktasında edebiyatı bir araç olarak görmektedir. Momişulı’nın millilik anlayışı da Mırzahmetulı’yı etkileyen faktörler arasındadır. Momişulı millilik kavramına bakış açısını şu cümlelerle verir:

“Bireyin millî vatan bilinci, tüm milletin toplum için son derece önem teşkil eden konulara, millî geleneklere karşı bilinçli olması ve savaşmaya yardımcı millî geleneklerin olduğunun bilincinde olması, orduda millî politikanın mihveri olmuştur. Herkes milletini sevmeli ve derin sevgi ve gururla diğer milletleri tanımalı ve onlara saygı duymalıdır. Millî gurur millî kişilik için kutsal görülen bozulmaz bir kanundur. Kendi milletine saygı duymayan ve milletiyle gurur duymayan kişi şüphesiz kimsesiz ve avare birisidir. Halkların kardeşliği millî gurura dayanmaktadır. Bu enternasyonalizmin temelidir. Uluslararası gurur kavramı ve eğitimi bizim çokuluslu ordumuz gibi bir ordunun eğitilmesinde önemli kaynaklardan biridir. Enternasyonalizmi derinlemesine anlamadan Sovyet askeri imgesi de anlaşılabilir” (Momişulı, 1990: 18).

Millilik duygusuna fazlasıyla değer veren, Kazak savaş terminolojisine bu kadar hâkim bir âlimin Mırzahmetulı’nın fikirlerini etkilemesi elbette şaşırtıcı değildir. Mırzahmetulı, Momişulı’nın onun hayatındaki etkisini şu cümlelerle aktarır:

“Dürüst olmak gerekirse ben yarı mankurt biriydim. Uzun süre bilincime yerleşen Sovyet ideolojisinden çıkamadım. Momişulı millî meseleler ve gelenekler konusunda beni aydınlattı ve adeta bana ışık oldu. Doktora döneminde onun evinde kalmam bana çok şey kattı. Momişulı’nın askerî okuldan kalan çok sayıda eski kitabı vardı. Halk bu tür kitapları saklamaktan korktuğu için yırtıp atmış veya yakmıştı. Momişulı bu kitapları muhafaza etmiş ve kaybolmasın diye bana vermiştir”.

Mırzahmetulı arşiv çalışmalarına çok önem vermektedir. Arşivlerde çalışırken sadece Kazakların değil, az nüfuslu halkların geçmişini de öğrenme fırsatı elde eder. Arşiv verilerini karşılaştırarak II. Dünya Savaşı öncesinde bile Kazakların milyonlarca insan kaybettiğini fark eder. Bu konuyla ilgili araştırmalar yapar. Hayatı boyunca Türk topluluklarının özünü değiştiren tarihî ve siyasi olguların perde arkasını araştırmak için arşiv çalışmalarında dergi ve gazeteleri inceler. Örneğin, 1928 yılının *Jana*

Edebiyat Dergisinin bir yıllık yayınlarını araştırarak, toplumsal şartların insan hayatını nasıl etkilediğini, millî bilince yönelik saldırıların nasıl başladığını, açlık ve sömürgecilik siyasetinin uygulandığı bu dönemin Sovyet Türk halklarını nasıl etkilediğini ve yeni edebiyatın nasıl oluştuğunu anlatır.

Mirzahmetulı edebiyat araştırmalarını her zaman tarih, hukuk ve felsefe alanlarıyla bağlantılı olarak yapar. Çarlık Döneminde başlayan ve Sovyet Döneminde devam eden siyasetin bilhassa üç Türk halkı için uygulandığını düşünmektedir. Bu halkların ilki ona göre Nogaylardır. Birkaç milyon iken doksan bin kalmış ve çoğu Ruslaşmıştır. İkincisi Kırım Tatarlarıdır. 16. Yüzyılda sayısı iki milyon iken günümüzde yaklaşık 500 bin nüfusa düşmüşlerdir. Üçüncüsü de Kazak halkıdır. 1916 yılında altı milyon olan halkın dört milyonu imha edilmiştir. Böylece siyasi demografi meselelerinin de araştırılması gerektiğini ortaya koyar. Mirzahmetulı durumu şu şekilde ifade eder: “1934-1940 yılları arasında aydın kesim imha edildikten sonra ruhani hazinemiz yok oldu” (Mirzahmetulı, 2020: 8). Mirzahmetulı Sovyetler Birliği Döneminde eğitilmiş insanların devlet iradesinde yok edilmesi konusunun üzerinde durmaktadır. Her koşulda fikirlerini dile getiren yazarın, bu konuları Sovyet Döneminde de ifade etmekten çekinmediğini vurgulamak gerekir.

Tarihî hafızanın geri getirilmesi için çabalayan Mirzahmetulı bilhassa 8-19. Yüzyıl tarihini yeniden canlandırmanın şart olduğunu belirtir. 8-19. Yüzyıl arasındaki zamanı anlatan ders kitaplarının Sovyet ideolojisi bakış açısıyla hazırlandığını belirterek bu ders kitaplarının yeniden yazılmasının önemi üzerinde durur ve hayata geçirmek için gayret sarf eder (Mirzahmetulı, 2020: 9). Bunun için fikirler öne sürerek millî kahramanların ve millî değerleri savunan yazar, şair, araştırmacıların müfredata dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Eğitim-öğretim sürecinde geçmişte halkın kimliğini değiştirmeyi hedefleyen eğitim programlarının aksine toplumun değerlerini yansıtan yeni bir program hazırlanması gerektiğini savunur.

Mirzahmetulı Rusya tarih yazıcılığının resmî ideoloji esasında yapıldığını, I. Petro Döneminden itibaren Rusya tarihinin Avrupa'ya yakınlığının temellendirilmeye çalışıldığını ifade ederek Doğu'nun katkısının ve öneminin azaltıldığını belirtir. Sovyet Döneminde Doğu konusu yasak konular arasındadır. Doğu ile ilgili araştırma yapanlar cezalandırılmıştır. Nitekim bu konularla ilgilenen ve ele alan bilim insanlarının çoğu kurşuna dizilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. Bu sebeple akademik dünya bu konulara yönelmeye korkmaktadır. Mirzahmetulı'na göre Doğu kavramı yalnızca Arap veya Fars dünyasını kapsamamaktadır. Özellikle o dönemde Türk Dünyası için Doğu kavramı kapalı bir konudur. Ancak araştırmacıya göre Abay'ı idrak edebilmek için bu perdeyi açmak gerekmektedir. Doğu felsefesi, psikolojisi ve pedagojisini incelemeyi Abay mirasının derinlikli anlaşılamayacağını düşünmektedir (Mirzahmetulı, 2020: 9).

Sovyet Döneminde Abay'ın dünya görüşünün Rus ve Batı edebiyatına dayanarak şekillendiğine dair fikirler ortaya atılır. Ancak Mirzahmetulı bu görüşleri eleştirerek Abay'ın 30 yaşından sonra dil öğrenmeye başladığını vurgular. Dolayısıyla Abay'ın öğretilerinin köklerinin Doğu felsefesi ve edebiyatında aranması gerektiğini savunur. Ona göre Abay'ın “kâmil insan” tezinin temelinde Yesevî'nin kâmil insan bilimi, daha derinlere inince “Kutadgu Bilig” vardır. Bu ilmin köklerinin derinlerde olduğunu ve kesintilere uğramasına rağmen devamlılık sergilediğini söyler. Mirzahmetulı gençlere millî terbiye verilmesi için kâmil insan ilminin okullarda öğretilmesi gerektiğini düşünür. Bu amaç doğrultusunda Abay Üniversitesi'nde Millî Terbiye kürsüsü açılır. Abay Okulları'nın açılmasına da vesile olur (Mirzahmetulı, 2020: 10).

Mirzahmetulı'na göre Kazak edebiyatı tarihinde “kâmil insan” fikrinin temeli Alp Er Tunga'nın “Ahi” ilmine (7. Yy.), Al-Farabi'nin “Ferasetli İnsan” ilmine (10. Yy.), Yusuf Balasagun'nun “Civanmertlik” ilmine (11. Yy.), Ahmed Yesevî'nin “Hâl” ilmine (12-13. Yy.), Abay'ın “Kâmil İnsan” ilmine (20. Yy.) ve Şakarım'ın “Ar-Vicdan” ilmine (20. Yy.) dayanmaktadır. Ona göre ruhanî gelişim, tarihî ve millî-kültürel miras kaynaklı eğitim ve öğretime bağlıdır. “Kâmil İnsan” kavramı yeni zaman ve yeni şartlar bağlamında yeni insanın terbiyesinde büyük önem taşımaktadır. Kâmil insan tanımında güncel talepler ve genç neslin millî bilinç algısı dikkate alınmalıdır (Mirzahmetulı, 2020: 5).

Abay'ın eserlerini her yönüyle araştıran Mirzahmetulı Abay'ın ahlâk felsefesini öne çıkartma çabasıdadır. Ona göre millî bilinç oluşumu öncelikle ahlaktan geçer (Mirzahmetulı, 1994: 14). “Abaytanu Tarihi” (1994) eserinde çağdaş toplum için önemli olan ahlâk konusunu okullara, toplumun

tüm kesimlerine ulaştırmak için kitle iletişim araçlarını kullanmak gerektiği konusu üzerine eğilmektedir.

Mırzahmetulı millî hafıza, millî bilinç ve değerler kapsamında Abay'ın kâmil insan (tolık adam) kuramını ortaya koyar. Burada kâmil insan kavramını etraflıca ele almak gerekir. Çünkü Mırzahmetulı'nın millîlik olgusunun temelinde bu görüş yatar. Tolık adam sadece bugünü değil yarını, sadece bu dünyayı değil öteki dünyayı düşünerek hareket eden kişidir. Zira hayat geçicidir. İnsanın çevresinde gördükleri, heves ettikleri, gafletle sahiplendikleri, nefesine yenik düşüp bağlandığı ve kimi zaman başkasının hakkını yiyerek sahiplendiği her şey; hatta bedeni dahi ruhu uçup gittiğinde bu dünyada kalacaktır (Duisebayeva, 2018: 109). Abay'a göre bir insanın kâmil insan olabilmesi için başta iyi bir eğitim alması ve ahlâkî değerlere sahip çıkması gerekmektedir. İnsan gücü yettiğince çalışma ahlâkına sahip olmalı, tembellik ve dilencilikten uzak durulmalıdır. Abay'a göre insanoğlu daima çalışmalı, gayretli olmalı, öğrenmeye istekli ve hazır olmalıdır. Aksine gayesizlik, tembellik, isteksizlik ve bilgiye duyarsızlık gibi virüslerden uzak durulması gerektiğinin altını çizer. Abay'ın en çok yakındığı şey, toplumu saran cehalettir. Abay'ın tanımındaki cehalet; imansızlık, eğitimsizlik, gayretsizlik, tembellik, uyuşukluk, düşüncesizlik, dedikoduculuk, rüşvet, yalan, dalkavukluk, hırsızlık, hasetlik, merhametsizlik gibi menfi hasletlerin hepsini kapsamaktadır (Yıldıztaş, 2020: 56-57).

Abay'a göre insanın başarısı ile toplumun başarısı birbirine bağlıdır. Abay insana sosyal sorumluluklarını hatırlatan bir kahramandır. Akıl, Abay'da insanın dünyayı, kâinatı tanıma faaliyetinin bir neticesidir. İnsan, beş duyu aracılığıyla evren hakkında bilgi edinir. Beş duyu ile edindiği bilgileri bilincinde işler ve iyiyi, kötüyü, faydalıyı, faydasızı, zararlı olanı, zararsızı birbirinden ayırır. Böylece bilgilerin bilinçte işlenmesiyle akıl ve bilim elde edilir. Öyleyse akıl ile bilgi, bir emeğin neticesidir. Abay'a göre bir insanın aklını nasıl kullandığını ve nasıl kullanacağını bilmelidir. O, akıllı ile akılsız kişinin ayrımını şu şekilde yapar:

“Eğer akıllı insanlarla aynı safta olmak istiyorsan, her gün, her haftada ya da ayda bir kez kendine hesap sor! Bir önceki hesaplaşmandan sonra ne yaptın, nasıl yaşadın; bilim için, ahiret için ya da bu dünya için yararlı bir iş yaptın mı? Yoksa ne yaptığını ya da gününü nasıl geçirdiğini fark edemedin mi?” (Duisebayeva, 2018: 117).

Tarihî ve biyografik bir roman olan ve dört ciltten oluşan “Abay Yolu” eserinde şair ve aydın Abay Kunanbayev'in hayatı anlatılmaktadır. Romanda anlatılan olayların hemen hemen hepsi Abay'la ilgilidir. Sırası geldikçe olay örgüsüne katılan ve kendisine yüklenen görevi yerine getirdikten sonra çekilen kahramanların büyük çoğunluğu, bu merkezî kahramanın tanıtımına hizmet etmektedir. Eserde Abay'ın yaşadığı dönem siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarıyla birlikte ele alınır. Abay'ın hayatındaki önemli olaylardan hareketle onun içinde yaşadığı toplumun örf-âdet, gelenek, duyu ve düşüncelerine de ışık tutulur. Bu roman esasen 19. yüzyılın yarısı ile 20. yüzyıl başlarındaki Kazak toplumunun hayatını anlatan bir eserdir (Duisebayeva, 2008: 226-227).

Abay Yolu eserinin Mırzahmetulı için önemi eserdeki kahramanın akılcı tutumudur. Abay ile çevresi arasındaki çatışma aslında birçok konuyu da beraberinde getirmektedir. Abay'ın hem fiziki hem fikrî olgunlaşmasına paralel olarak bu çatışma sürekli gelişme içindedir. Akılcı bir insan olan Abay, kendisine öğretilenler ile çevresinde gördüklerinin birbirine uymadığını fark eder ve çevresindekileri sürekli sorgular (Duisebayeva, 2018: 228).

Mırzahmetulı, Abay'ın metinlerinde halkın millî bilinç özelliklerinin zaman ve mekân şartları dikkate alınarak verildiğini belirtir. Mırzahmetulı “Muhtar Auezov Jane Abaytanu Problemları” eserinde gelenek ve inanışları toplum bilinciyle ilişkilendirerek anlatır. Örneğin, Kazakların ölü kişi hakkında kötü şeyler dile getirmediğini ve bu desturu Abay'ın çok iyi bildiğini ifade eder (Mırzahmetulı, 1982). Buna benzer gündelik yaşamdan örnekler millî bilinç, gelenek-görenekler çerçevesinde verilmektedir.

Mırzahmetulı'nın millî bilinçle ilişkilendirdiği bir diğer konu sūfiliktir. Araştırmacı akıl, can, gönül kavramlarının millî bilinçle bağlantılı olduğuna vurgu yapar. Ona göre “*Can – öz, ten – giyimdir*” (Mırzahmetulı, 2007: 133). Bu cümlede öz bir kimsenin benliği; yani kendisini ifade etmektedir. Giyimden kastedilen ise dış görünüşüdür. Kiřinin iç dünyasına ve dış görünüşüne atf yapılmaktadır.

Omıraliyev, Abay'ın ortaya koyduğu görüşlerin karşılaştırmalı çalışmaları ile incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmacıya göre, “*Abay mirasının 11. Yüzyıl Türk edebiyatı ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve ortak unsurların tespit edilmesi zengin Türk kültürünün kopmayan ruhanî bağlarını ortaya çıkarmak noktasında önem arz etmektedir*” (Omıraliyev, 1993).

Mırzahmetulı “Biz (Kazaklar) nasıl bir halkız?” sorusunu şöyle cevaplar: “*Biz can evinden vurulmuş, ruhu ayaklar altına alınmış, mankurtlaştırılan bir halkız. Sovyet ideolojisi Kazak halkını mankurtlaştırmıştır*”. Bunu ifade etme cesaretini gösteren Mırzahmetulı, 1993 yılında “Kazak Kalay Orıstandırıldı?” adlı eserinde Kazaklara karşı yürütülen bu sömürgecilik siyasetini anlatarak Kazak halkının tarihi bilincinin nasıl değiştirildiğine dikkat çekmiştir (Mırzahmetulı, 2012: 17). Adı geçen eser, Çarlık Rusya'sının ve Sovyet ideolojisinin Kazak milletine uygulanan Ruslaştırma siyasetinin esas noktalarına değinmektedir. Eskiden gizli olan bazı belgelerin incelenmesi bu konuya açıklık getirmektedir. Örnek vermek gerekirse, coğrafi adların ve alfabenin değiştirilmesi bu siyasetin ayrılmaz bir parçasıydı. Mırzahmetulı asırlar içerisinde uygulanan bu siyasetin bilinmesi gerektiğini düşünmektedir.

Mırzahmetulı millî bilinç oluşturma sürecinde coğrafi adların anlamlarına, dönemsel olarak değiştirilmesi ve Türkçe sözlerden arındırılması meselesine büyük önem verir. Ad değişikliği onu en çok düşündüren konuların başında gelmektedir. Kazak topraklarının Rusya ile birleşmesinden sonra çıkan yer adlarına bakılacak olursa üç dönem ile biçimlendirilmiş üç özellik göze çarpar. İlk dönem 1781-1822 yıllarını kapsar ve devleti himaye altına alma sistemi hâkimdir. Bu dönemde Küçük cüz ve Orta cüz Kazakları Rusya İmparatorluğuyla birleştirilir, Büyük cüz Kazakları ise Hogand Hanlığının boyunduruğu altında kalır. Kazak hanlıkları artık resmî olarak Çarlık Hükümetine tayin edilir. Bu dönemde Çarlık Hükümeti, temkinli bir biçimde yer adlarını değiştirmeye başlar. *Orenburg, Petropavlovsk, Uralsk, Kereku* gibi şehir adları değiştirilse de bu dönem oldukça sakin ilerler. 1822-1876 yılları arasındaki ikinci dönemde Hanlık sistemi ortadan kaldırılarak yerine padişah ve sultan tarafından yönetilme getirilir. Kazakistan halkını ve topraklarını bölmesi için Çar tarafından padişahlar göreve getirilir. Kazak topraklarındaki yeni görevleriyle birlikte coğrafi adlarda büyük bir değişim furyası başlar. Özellikle bu dönemde *Pavlodar, Çernyayevka, Semipalatinsk, Kaufmanskaya, Perovsk, Verniy, Sofyannaya, Nadejdino, Sergiopol vb.* yer adları ortaya çıkar. Üçüncü dönem 1887-1917 yılları arasındadır. Çarlık Hükümeti yer adlarının değiştirilmesindeki hızı yetersiz bulur ve Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği “Yeni Düzen” (1867-1917) Döneminde halktan topraklarını alarak bu toprakları göçmenlere verme politikası sürdürmeye başlar. 19. Yüzyılın ortalarına doğru Kazakistan topraklarında aktif bir şekilde hüküm süren Rusya, İslamiyet'in yayılma politikasını reddeder. 1867'de kabul edilen *Yeni Düzen* kuralıyla Kazakların hükmü köy sınırını geçemez. Bölgesel güç iktidar yöneticilerine geçer. Kazak topraklarının Rusya İmparatorluğu'nun mülkiyetinde olduğu resmî olarak ilan edilir. Kazak halkının manevi zenginliğini ve tarihini içinde barındıran bütün yer adları Ruslaştırılmaya başlanır. Bu zaman diliminde Çarlık hizmetinde çalışanlara sınırsız yetki verilir ve ad değiştirme süreci eşi görülmemiş bir biçimde devlet politikası düzeyinde gerçekleştirilir (Aktay, 2017: 2690). Mırzahmetulı yer adları değişikliği ile millî bilinci zedeleme ve topluma millî adları unutturma amacının olduğunu belirtmektedir.

Karma Rus-Kazak okulları Mırzahmetulı'nın toplumu uyandırma ve millî bilinci ortaya çıkarma aşamasında üzerinde durduğu bir diğer konudur. Araştırmacı, karma Rus-Kazak okullarının açılma tarihini anlatarak, hâlâ uygulamada olan bu okulların kapatılması gerektiğini savunmaktadır. “Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri (Тайны русификации казахов)” eserinde karma okullarla ilgili şu yorumu getirir:

“Rus İmparatorluğu ve Eğitim Bakanlığı'nın diğer hedefi misyonerlerin rahatlıkla faaliyetlerini sürdürebileceği bir alan olarak gördükleri karma okulların açılmasıdır. Bu faaliyet Ekim devrimine kadar devam etmiştir. Karma okullar ve aynı tip eğitim-öğretim kurumları sömürge halkların Ruslaştırılmasında etkin araçlardan biri olmuştur. Çarlık Hükümeti bu okulları gayri Rus halkların iyi eğitim almaları için değil yeni uzmanlar hazırlamak ve bu insanları sosyo-politik talepler doğrultusunda kullanmak amacıyla açmıştır. İşgal altında tutulan halkın şüphe duymaması için, misyonerlik faaliyeti eğitim başlığı altında gizli bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Okul, öğrenciler için bir paravan

aracı görmüş ve bu paravanın ardında halkı kendi köklerine yabancılaştırmaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür” (Mırzahmetulı, 2015: 40).

Mırzahmetulı Sovyet Döneminde bu konuları çalışırken hep itirazlarla karşılaşır ve akademik camiada dışlanır. Bilimsel faaliyetleri engellenir, görünmez sansür hayatının her aşamasına etki eder. Mırzahmetulı Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da aynı şekilde yoluna devam eden nadir alimlerden biridir.

Mırzahmetulı, Kazakların mankurtluktan arınma yollarını bulmaları gerektiğini düşünür. Kazakları Kazaklarla karşı karşıya getiren siyasî modellerin seçildiğini ve Abay’ın bunu görebildiğini savunmaktadır. Mırzahmetulı’na göre, bugün Kazaklar Abay’ı çok iyi bilmekte; ancak anlamını, içeriğini tam olarak idrak edememektedirler. Ona göre, Abay yaşanan tarihi ve toplumsal şartlar dikkate alınarak yeniden okunmalıdır. Bu bağlamda Abay’ın ortaya koyduğu “kâmil insan” felsefesinin toplum ahlâkı açısından büyük önem taşıdığını belirtir. Ayrıca, ahilik, tasavvuf ve civanmertlik öğretilerinin yayılmasının önemi üzerinde durmaktadır (Mırzahmetulı, 2020: 11).

Mırzahmetulı günümüzde Kazakistan’da ilan edilen üç dilliliğe karşı değildir; ama tarihte böyle bir şeyin olmadığını belirtir. Yabancı dil öğretiminin 5. sınıftan sonra başlatılması gerektiğini ifade eder. Ana dilde eğitim ve öğretimin önemini anlatır. Günümüzde yabancı dillerin bilinmesinin önemli olduğunu, ama bunu uygulamak için kreşler ve anaokullarından başlatılmasının doğru olmadığını savunur. “*Kazak dili zengin bir dil. Bu dilin değerini düşürdük. Bu dili korumayı ve değerini bilmeyi öğretmek lazım. Kamu hizmetinde çalışmak isteyenlere Kazak dilini bilme şartı konduğu sürece bu dil öğrenilir”* (Mırzahmetulı, 2020: 11) diyerek dil konusunda bir devlet politikası oluşturulması gereği üzerinde durur.

Mırzahmetulı’nın millîlik anlayışına göre; Latin alfabesine geçmek yerine 2500 yıl önce kullanılan runik yazı sistemine geçmek daha mantıklıdır. Bunun imkânsız olduğunu farkında olmasına rağmen bu konuyu yine de gündeme getirir. Mevcut şartlarda Latin tabanlı alfabeyle geçilebileceğini de belirtmektedir. Dil, tarih, edebiyat ve kültür araştırmalarını etkilemesine rağmen alfabe değişimlerinden kaynaklanan tarihi ve millî hafıza kesintilerinin onarılması, varlığımızı kökünden tanımaya, idrak etmeye gayret edilmesi gerektiğini vurgular.

1929-1940 yıllarında kullanılan Lâtin kaynaklı alfabe, Kiril alfabesine geçiş için bir köprü işlevi görmüştür. Kiril alfabesi Türk halklarının birbirini okuyamayacak ve anlayamayacak şekilde hazırlanmıştır. Dolayısıyla o dönemde Lâtin kaynaklı alfabenin Kazak diline uygulanması, dil ve işlerlik bakımından son derece sathi olmuştur. Bu alfabenin, siyasî çevreler tarafından geçici olacağı bilindiği için üzerinde fazla durulmamıştır. Tek fonolojik hedef, akraba dillerin alfabelerinin azamî ölçüde birbirine benzememelerini sağlamaktır. Bu “reformlar”, millî aydınları yok etme vasatında; millî kültür ve dilin yerine Rus dilini getirme atmosferi içerisinde yürütülüyordu (Özer, 2019: 192).

Mırzahmetulı’nın alfabe değişikliği konusunda üzerinde durduğu konu tam olarak millîlik meselesidir. Lâtin alfabesinin Türk halklarını birleştirmek değil; Kiril alfabesine daha rahat geçişini sağlamak için bir araç olduğunu düşünmektedir.

Sonuç

Mırzahmetulı toplumsal bilimlerin önemi üzerinde durarak millî konuları gündeme getirme cesaretini gösteren, değerlendirmeler yapan ve eleştiren bir bilim insanıdır. Mırzahmetulı’nın hayatı, akademik faaliyetleri ve eserleri, millî ve tarihî bilinci uyandırmaya katkı sağlamakta; millî dil ve edebiyattaki boşlukları doldurmaya yöneliktir. Onun ortaya attığı ve geliştirmek için bilimsel çalışmalarında sıklıkla ele aldığı millî bilinç kavramı Türk dünyasını aydınlatma çabasını gözler önüne sermektedir. Mırzahmetulı dil, din, eğitim gibi birçok konuda millîlik olgusunu benimseyen ve yıllarca sansür denetimine maruz kalmasına ve akademik başarısının engellenmesine rağmen millî bilincin oluşumu ve gelişimine dair bilimsel çalışmalarını ara vermeden sürdüren bir yazardır. Mırzahmetulı gelenekten, millî değerlerden kopmayan, onları koruyan ve geleceğe taşıyan bir şahsiyettir. Çoksesliliğin arasında tek sesin de muhakkak zamanı gelince duyulacağına inanan bilim insanı Mekemtas Mırzahmetulı, 90 yaşını aşarak Türk dünyasına hizmet etmeye devam etmektedir.

Kaynaklar

- Aktay, S. (2017). "Sovyet İdeolojisinin Kazakistan Toponimlerine Yansıması". *İdil*. 6 (38), 2685-2693.
- Allaniyazov, T., Dolgopolov, A. (2018). "Vlast i Golod v Kazahstane Glazami Nemetskogo İstorika Roberta Kindlera", *Postsovetkiy Materik*. 1 (17), 114-125, <https://cyberleninka.ru/article/n/vlast-i-golod-v-kazahstane-glazami-nemetskogo-istorika-roberta-kindlera.pdf> (e.t.: 13 Kasım, 2023).
- Anadolu Ajansı*. (31 Mayıs, 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sovyetlerin-ac-birakma-politikasi-nedeniyle-hayatini-kaybeden-5-milyon-kazak-aniliyor/2259167>.
- Duisebayeva, D. (2008). *Mehmet Akif Ersoy'un "Safahat" ve Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Duisebayeva, D. (2018). "Abay: Adımı 'İnsan' Koymuşlar Nasıl Cahil Olayım?", *Bilim ve İnsan Şahsiyetini İnşa Edenler*. Ed., Z. B. Özer; F. Yapıcı; Ş. Aktay. Ankara: Gazi Kitabevi, 89-127.
- Erdoğan, H. (2020). "B. Momışulı'nın 'Savaş Psikolojisi' Adlı Eserinde Metindilbilimsel Tutarlılık Görünümleri", *Metindilbilim (Tarih-Kuram-Uygulama)*. Ed., Z. B. Özer; F. Yapıcı; Ş. Aktay. İstanbul: Doğu Kitabevi, 345-355.
- Grozin, A. (2017). "Golod 1932-1933 gg. V Kazahstane: Fenomen Mifologizatsii İstorii kak Sostavnaya Çast Globalnoy İnformatsionnoy Voynı", *Postsovetkiy Materik*. 1 (13), 107-125, <https://cyberleninka.ru/article/n/golod-1932-1933-gg-v-kazahstane-fenomen-mifologizatsii-istorii-kak-sostavnaya-chast-globalnoy-informatsionnoy-voyny> (e.t.: 10 Ekim, 2023).
- Karaca, V. İ. (2017). "Bir Soykırımın Anatomisi-Kazakistan'da Kızıl Kıtık". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*. 1 (2), 170-173.
- Mırzahmetulı, M. (1982). *Muhtar Auezov jane Abaytanu Problemaları*. Almatı: Ğılım.
- Mırzahmetulı, M. (1994) *Abaytanu Tarihi*. Almatı: Ana Tili Baspsı.
- Mırzahmetulı, M. (2007). *Abay men Şakarimnin Sopılıkka Katsı. Şakarimtanu Maseleleri Seriyalık Ğilmi Jiynek*. 3 tom, kurastıruvsı: Turdıkul Şanbay. Almatı: Raritet.
- Mırzahmetulı, M. (2012). *Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı*. Çev., Z. B. Özer; T. Somuncuoğlu. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Mırzahmetulı, M. (2015). *Taynı rusifikatsii Kazakhov*. Almatı: TOO.
- Mırzahmetulı, M. (2020). *Abaydın Şıĝıstık Alemi*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Mırzahmetulı, M. (2020). *Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri*. Çev., S. Aktay. Ankara: Bengü.
- Momışulı, B. (1990). *Psihologiya voynı*. Alma-Ata: Kazahstan.
- Momışulı, B. (2022). *Savaş Psikolojisi*. Çev., H. Erdoğan. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Omıraliyev, K. (1993). *Abay Aforizmi*. Almatı.
- Özdemir, A. (2011). "Sovyet Devrinde Sıra Dışı Bir Kazak Aydını: Baurjan Momışulı". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. (45), 263-294.
- Özer, Z. B. (2019). Sovyet Dönemi ve Sonrası Orta Asya'daki Alfabe Politikaları, *Orta Asya Türk Kültürünün Anadolu Kültürüne Etkileri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (Taşkent-Özbekistan)*, Ankara: Asil Organizasyon, 183-207.
- Teĝin, E. (2022). "Kazakistan'da 1930-32 Büyük Kıtığı'nın Nedenleri: Kasıt Mı, Kaza Mı?". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi (GTTAD)*. 4 (8), 889-908, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gttad/issue/71320/964741> (e.t.: 14 Kasım, 2023).

Yıldıztaş, A. (2020). “Kazak Edebiyatı’nın Kurucularından Abay Kunanbayev’in Hayatı ve Kara Sözler Adlı Eserinde Geçen İnsan-ı Kâmil Teması”. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*. 1(1), 53-60. DOI: 10.47580/tead.114.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİSYON ONAYI: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TELİF HAKKI VE BENZERLİK RAPORU: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışmanın benzerlik raporu alınmıştır.

BİLİMSEL VE ETİK İLKELERE UYGUNLUK: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların “Kaynaklar” başlığı altında belirtildiği beyan olunmuştur.